

مطالعه مروری وضعیت مصرف مواد در دانشجویان کشور

دکتر آفرین رحیمی موقر*: استادیار روانپزشکی، مرکز ملی مطالعات اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی تهران
دکتر الهه سهیمی ایزدیان: متخصص روانپزشکی، پژوهشگر، مرکز مطالعات اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی تهران
دکتر مسعود یونسیان: استادیار اپیدمیولوژی، دانشکده بهداشت و مرکز تحقیقات محیط زیست دانشگاه علوم پزشکی تهران

فصلنامه پایش

سال پنجم شماره دوم بهار ۱۳۸۵ صص ۸۳-۱۰۴

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۴/۸/۲

چکیده

پژوهش‌های متعددی در کشور طی سال‌های اخیر در مورد وضعیت مصرف مواد در دانشجویان انجام شده است. لیکن این مطالعات به صورت پراکنده در دانشگاه‌های مختلف انجام شده، دسترسی به آنها محدود بوده و در مورد آنها یک جمع‌بندی علمی صورت نگرفته است. این مطالعه جهت جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به شیوع مصرف مواد و الگوهای آن در دانشجویان کشور انجام شده است. به این منظور تلاش شد نتایج منتشر شده تحقیقات و گزارش‌هایی که حاوی اطلاعاتی در این مورد بود به‌طور سیستماتیک از دانشگاه‌ها و سازمان‌های مختلف، جمع‌آوری و مورد بررسی قرار گیرند. اسناد مرور شده شامل مقالات منتشر شده در مجلات علمی داخلی و خارجی، پایان‌نامه‌ها، مقالات ارائه شده در کنگره‌ها و گزارشات سازمانی بوده است. نتایج سه شاخص «مصرف در طول عمر»، «مصرف در حال حاضر» و «مصرف روزانه» به تفکیک در مورد مواد اپیوئیدی، الکل، حشیش، کوکائین، مواد توهم‌زا (هالوسینوزن‌ها) و آمفتامین از این مطالعات استخراج و ارائه گردید. نتایج این مطالعه مروری حاکی از آن است که تقریباً تمام این مطالعات ($n=16$) مربوط به سال‌های بعد از ۱۳۷۶ است. بسیاری از مطالعات دارای اشکالات متدولوژیک بودند که استفاده از آنها را دچار مشکل می‌کرد. با این وجود می‌توان نتیجه‌گیری کرد که الکل و پس از آن مصرف تریاک و سپس حشیش شایع‌ترین مواد غیرقانونی مورد استفاده می‌باشند. تعداد دانشجویانی که به مصرف یکی از مواد غیرقانونی وابسته هستند بیش از ۵۰ هزار نفر و تعداد کسانی که در طول یک ماه حداقل یک بار یکی از مواد اپیوئیدی را مصرف می‌کنند حدود ۱۵۰ هزار نفر در کشور تخمین زده می‌شود. پیش‌بینی روشی صحیح برای پایش وضعیت مصرف مواد در دانشجویان، همچنین اجرای برنامه‌های روز آمد و مستمر پیشگیرانه و وجود امکان ارائه خدمات جدی مشاوره و درمان ضرورت دارد.

کلیدواژه‌ها: بررسی مروری، دانشجویان، مصرف مواد، اعتیاد، ایران

* نویسنده پاسخگو: تهران، خیابان کارگر جنوبی، پلاک ۶۶۹، مرکز ملی مطالعات اعتیاد دانشگاه علوم پزشکی تهران

تلفن: ۵۵۴۱۱۰۲۴

E-mail: rahimia@tums.ac.ir

مصرف مواد، پدیده‌ای است که آسیب‌های فراوان جسمی، روانی، خانوادگی، اجتماعی و اقتصادی به دنبال دارد. به طوری که می‌تواند شخص درگیر را دچار افت جدی در کنش‌های فردی و اجتماعی کند. بنابراین، این موضوع نیازمند برخورد جدی و البته علمی مسئولان است. لازمه چنین مقابله‌ای، بیش از هر چیز آگاهی از چگونگی پیدایش، سیر تغییرات و نیز میزان شیوع آن در یک جمعیت خاص است. در حال حاضر اطلاعاتی از داخل و خارج از کشور در دست است که نشان می‌دهد مصرف مواد در بین قشر جوان و دانشجویان رو به افزایش است [۹-۱]. با توجه به ساختار جمعیتی جوان ایران، یکی از گروه‌های در معرض خطر دانشجویان می‌باشند. مصرف مواد در جمعیت دانشجویان موجب صدماتی خواهد شد که از آن جمله می‌توان به اختلال در روند تحصیل دانشجو و در نتیجه رکود علمی، انتشار بیشتر مصرف در جامعه دانشجویی و ترویج فرهنگ مصرف در کل جامعه به علت الگو قرار دادن قشر تحصیل کرده، اشاره نمود. تا به حال مطالعات نسبتاً فراوانی در زمینه همه‌گیرشناسی مصرف مواد در دانشجویان در کشورهای مختلف صورت گرفته است. مطالعات مختلفی در آمریکا بر روی دانشجویان صورت می‌گیرد که اغلب وسعت ملی داشته و به صورت طولی انجام می‌شوند. نتایج این مطالعات نشان داده است که ۳۱ درصد، علائم تشخیصی سوءمصرف و ۶ درصد، وابستگی به الکل را بر اساس DSM-IV طی ۱۲ ماه گذشته نشان داده‌اند [۱۰] و ۴۰ درصد مصرف‌کننده قهار الکل (Heavy Drinker) (مصرف حداقل یک بار ۵ الی ۸ گیلان الکل در طی ۲ هفته گذشته) بوده‌اند [۱۱]. همچنین نشان داده شد که مصرف الکل در دانشجویان، بیشتر از همسالان غیر دانشجوی خود و در مردان بیشتر از زنان است [۱۱]. در مطالعه‌ای مشخص گردید که مصرف در طول عمر و مصرف جاری سایر مواد در کسانی که میگزساری می‌کنند به طور معنی‌داری بیش از دیگران است [۱۲]. افزایش مصرف یک ماه گذشته ماری جوانا به ۱۵/۷ درصد [۵] و افزایش مصرف اکستازی به ۴/۷ درصد نیز در سال ۱۹۹۹ گزارش شده است [۶]. مصرف کوکائین و مواد استنشاقی نیز در دانشجویان آمریکا نادر نیست [۸، ۱۳، ۱۴]. در انگلستان مطالعه‌ای ملی نشان داده که ۸۹ درصد از دانشجویان الکل مصرف می‌کنند. ۱۵ درصد، مصرف در حد خطرناک (Hazardous) و ۲۸ درصد مصرف در حد میگزساری

(Binge) دارند. مصرف منظم (هفتگی یا بیشتر) حشیش (کانابیس) در ۲۰ درصد از افراد گزارش شده و مصرف LSD، آمفتامین و اکستازی نیز نادر نمی‌باشد [۱۵]. مطالعه‌ای در دانشگاه آکسفورد نشان داد که مصرف مواد و الکل در دانشجویان، برابر همسالان خود در جامعه عمومی است [۱۶]. نتیجه مطالعه‌ای در کانادا بر روی دانشجویان ۱۶ دانشگاه نشان داد که ۶۲/۷ و ۳۴/۸ درصد از دانشجویان به ترتیب طی سه ماه حداقل یک بار مصرف ۵ گیلان و ۸ گیلان الکل داشتند. این میزان در مردان بیشتر از زنان بود [۱۷]. در استرالیا شایع‌ترین مواد مورد سوء مصرف توسط دانشجویان به ترتیب الکل، سپس ماری‌جوانا و در درجات بعدی آمفتامین و اکستازی [۱۸] و در اسپانیا حشیش بوده است [۱۹]. در مطالعه‌ای بر روی دانشجویان چینی در دانشگاه‌های هنگ کنگ، شیوع مصرف جاری و گذشته الکل ۶۱ درصد، ماری جوانا ۲ درصد و مواد دیگر ۰/۴ درصد نشان داده شد [۲۰]. در هند مصرف جاری الکل در ۱۵ درصد و وابستگی به الکل در ۱/۶ درصد از دانشجویان گزارش شد [۲۱]. در مطالعه دیگر در یکی از دانشگاه‌های کنیا نشان داده شد که شیوع در طول عمر مصرف الکل ۸۴/۲ درصد، کانابیس ۱۹/۷ درصد، مواد استنشاقی ۷/۲ درصد و مصرف هرویین، کوکائین، LSD و آمفتامین کمتر از ۵ درصد بوده است. در همین مطالعه مصرف مواد در زنان کمتر از مردان گزارش شد [۲۲]. در دانشجویان لبنان، افزایش شیوع مصرف الکل تا ۷۰/۸ درصد در سال ۱۹۹۹ و مصرف مشکل‌زای الکل (Alcohol problem use) تا ۹/۳ درصد و وابستگی به الکل تا ۵/۳ درصد گزارش شد [۹]. در ترکیه مطالعه‌ای در دانشجویان پزشکی حاکی از شیوع ۴۶/۱ درصدی مصرف الکل در طول عمر، ۲۶/۲ درصد در ماه گذشته و ۷/۴ درصد مصرف پرخطر الکل بوده است. تنها ۴ درصد سابقه مصرف مواد غیر قانونی در طول عمر را می‌دادند که شامل حشیش، اکستازی و کوکائین بوده است [۲۳]. تنها سند به دست آمده از مصر مربوط به بیش از ۲۰ سال پیش است که نشان می‌دهد از دانشجویان مرد ۳۳ درصد الکل، ۱۱ درصد نارکوتیک‌ها و ۵ درصد یکی از مواد صناعی را حداقل یک بار در طول عمر مصرف کرده‌اند [۲۴]. در اکثر مطالعات یادشده محل جمع‌آوری نمونه‌ها در یک یا تعدادی از دانشگاه‌ها بوده و در تعدادی از آن‌ها تحقیق در سطحی گسترده، کشوری و ملی صورت گرفته است.

میزان آن ثبت شده بود. به مطالعاتی نیز دسترسی پیدا شد که نوع مواد را تفکیک نکرده و اکثراً شیوع مصرف گروهی از مواد قابل سوءمصرف مانند سیگار، الکل و داروهای روانگردان را بدون تفکیک ارائه می‌کردند که چون اطلاع دقیقی به دست نمی‌دادند، از این مقاله حذف گردیدند.

در بسیاری از موارد برای شاخص ذکر شده تعریفی ارائه نشده بود؛ به عنوان مثال مشخص نبود که منظور از «مصرف در حال حاضر» آیا مصرف در یک ماه گذشته بوده است، یا مدت زمان دیگری. گرچه این موضوع اشکال عمده‌ای را در متدولوژی ایجاد می‌کند و امکان جمع‌بندی نتایج را محدود می‌نماید، لیکن به این علت که بسیاری از مطالعات دارای همین نقص بود، مجبور شدیم تا این مطالعات را حذف ننماییم. در مواردی که تعریف شاخص‌ها ارائه شده بود در زیرنویس جداول آن را ذکر کرده‌ایم. با توجه به گوناگونی استفاده از ابزارها و شاخص‌های مختلف، چند شاخص که بیش از همه در مطالعات مورد استفاده قرار گرفته بودند، انتخاب و اطلاعات مربوط به آنها از اسناد یافته شده استخراج شد. نتایج به تفکیک نوع مواد و شیوع مصرف در واحد زمان ارائه می‌شود که شامل «مصرف در طول عمر»، «مصرف در حال حاضر» و «مصرف روزانه» می‌باشد. در مورد «مصرف در حال حاضر» تعاریف متفاوتی ارائه شده است، ولی اکثراً مصرف حداقل یک بار در طول یک ماه اخیر (یک ماه قبل از انجام مصاحبه) را به عنوان تعریف ارائه کرده‌اند. گرچه اغلب از عناوین مختلفی برای این شاخص استفاده شده است، مانند مصرف تفننی یا مصرف جاری. در دو مطالعه مجموع شیوع مصرف گاه به گاه و روزانه [۳۲] و مجموع شیوع مصرف تفننی و حرفه‌ای [۳۳] به عنوان مصرف در حال حاضر تلقی گردید. همچنین مطالعات مختلف برای ارائه مفهوم اعتیاد یا وابستگی از واژه‌های مختلفی استفاده کرده‌اند. در بعضی مطالعات از واژه وابستگی استفاده شده که تعریف آن ارائه نشده است. در بعضی از موارد نیز مصرف حداقل یک بار در روز مواد پرسیده شده است که برای آسانی تحلیل، همه این موارد را به‌طور قراردادی تحت عنوان «مصرف روزانه» بررسی می‌نماییم و اکثراً به مصرف روزانه در طول یک ماه قبل از انجام مصاحبه اطلاق شده است. علاوه بر این هرگاه شیوع مصرف ماده‌ای در طول عمر ذکر شده بود، مصرف آن ماده را در حال حاضر و مصرف روزانه را نیز ذکر کردیم.

نتایج مربوط به این بررسی مروری در زیر به تفکیک مواد اپیوئیدی، الکل، حشیش، کوکائین، هالوسینوزن‌ها و آفتامین و به تفکیک هر

بسیاری از تحقیقات به‌صورت مطالعات طولی انجام گرفته بود. ابزار مطالعه در همه آن‌ها پرسشنامه و در اکثر مطالعات روش جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت گزارش فردی بوده است. پرسشنامه‌ها در درب منزل یا در دانشگاه محل تحصیل و یا از طریق پستی تحویل جمعیت نمونه داده شده بود. بیش از یک دهه است که در کشورهای دیگر خصوصاً جوامع پیشرفته به دلیل افزایش تحقیقات و پژوهش‌ها و به جهت جمع‌بندی نتایج آن‌ها که از منابع گوناگون جمع‌آوری می‌گردد مطالعات سیستماتیک مروری رواج یافته است [۲۵] و شاهد انجام برخی از این مطالعات بر پژوهش‌های دانشجویی هستیم [۲۶، ۲۷]. در ایران مطالعات متعددی در خصوص مصرف مواد در دانشجویان انجام شده و نتایج گزارش شده بسیار متنوع بوده است، ولی تاکنون مطالعه‌ای مروری بر آنها صورت نگرفته است. لذا بر آن شدیم تا مطالعه‌ای سیستماتیک بر روی پژوهش‌های مربوط به سوء مصرف مواد در دانشجویان انجام داده و تخمینی از وضعیت سوء مصرف مواد مختلف در دانشجویان کشور ارائه نماییم.

مواد و روش کار

جهت دسترسی به تمامی مقالات چاپ شده در مجلات علمی داخلی و خارجی و اسناد و گزارشات چاپ شده در زمینه سوء مصرف مواد در دانشجویان بسیار تلاش شد. مهم‌ترین منابع استفاده شده عبارت بودند از بانک اطلاعاتی پژوهش بهداشت روان کشور (Iranpsych) در مرکز ملی تحقیقات علوم پزشکی کشور که برای تشکیل آن از مکانیسم‌های بسیار مختلف و جمع‌آوری منابع از حوزه جغرافیایی ۴۰ دانشگاه علوم پزشکی کشور استفاده و مدارک موجود در دانشکده‌های علوم پزشکی، اجتماعی و انسانی و بانک‌های اطلاعاتی PsycLIT و MEDLINE و ISI جستجو شده است [۲۸] و نیز اسناد و مدارک موجود در کتابخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر و معاونت پیشگیری سازمان بهزیستی کشور. این بانک‌ها و منابع حاوی اسنادی از ۵۰ سال پیش تاکنون بوده‌اند. اسناد مرور شده شامل مقالات منتشر شده در مجلات علمی داخلی و خارجی، پایان‌نامه‌ها، مقالات ارائه شده در کنگره‌ها و گزارشات سازمانی بوده است. در این بررسی مروری از اسنادی استفاده شد که به مطالعات همه‌گیرشناسی مصرف مواد اعتیادآور غیرقانونی در جمعیت دانشجویی پرداخته بودند، در آنها متدولوژی تحقیق تشریح شده بود، نتایج به تفکیک مواد ذکر شده، شاخص مربوطه مشخص و

روش تحقیق در تمامی موارد استفاده از پرسشنامه و گزارش فردی (Self-report) بوده است. غیر از یک مورد که با مصاحبه رو در رو انجام پذیرفته [۳۱]، در بقیه موارد پرسشنامه توسط خود فرد تکمیل شده و بدون ثبت مشخصات قابل شناسایی بوده است.

شیوع مصرف مواد اپیوئیدی (افیونی)

مجموعاً ۱۶ مطالعه در مورد شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در دانشجویان به دست آمد که روش انجام آن به‌طور مشخص ذکر شده بود (جدول شماره ۱).

شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در طول عمر

تریاک: مصرف تریاک در طول عمر در مردان در ۸ مطالعه بررسی شده و نتایج آن از ۷/۸ درصد تا ۳۱/۸ درصد پراکنده بوده است. بالاترین میزان (یعنی ۳۱/۸ درصد) در دانشجویان سال آخر پزشکی گزارش شده است. مصرف تریاک در طول عمر در زنان در ۷ مطالعه بررسی و ثبت شده که در دو مطالعه صفر و در مطالعه‌های دیگر ۰/۳، ۰/۵، ۲/۵، ۴/۷ و ۵ درصد گزارش شده است. هرئین: مصرف هرئین در طول عمر در مردان در ۵ مطالعه بررسی و ثبت شده که میزان آن بین صفر تا ۲/۱ درصد گزارش شده است.

صرف هرئین در طول عمر در زنان نیز در ۵ مطالعه بررسی و ثبت شده که در سه مطالعه صفر و در دو مطالعه ۰/۳ و ۰/۶ درصد گزارش شده است.

سایر: مصرف مورفین در طول عمر در مردان در سه مطالعه بررسی و از صفر تا ۲/۷ درصد و در زنان در ۴ مطالعه بررسی و از صفر تا ۰/۶ درصد گزارش شده است. مصرف شیره در طول عمر تنها در مردان و در یک مطالعه (در ۶ دانشگاه کشور) مورد بررسی قرار گرفته و میزان آن ۴/۳ درصد گزارش شده است.

مصرف تزریقی مواد: تنها در یک مطالعه در مردان و در طول عمر مورد بررسی قرار گرفته [۳۳] که میزان آن ۰/۳۶ درصد گزارش شده است.

شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در زمان انجام مطالعه

تریاک: مصرف تریاک در زمان انجام مطالعه در مردان در ۴ مطالعه مورد بررسی قرار گرفته است و در سه مطالعه بین ۷/۱ تا ۱۰/۲ درصد و در انترن‌های دانشگاه تهران در ۲۴/۵ درصد موارد گزارش شده است. جالب است که کمترین میزان گزارش از کرمان بوده که البته تنها مطالعه‌ای است که با شناسایی و مصاحبه رو در رو انجام شده است. مصرف تریاک در زمان انجام مطالعه در زنان نیز در ۴ مطالعه بررسی و ثبت شده که در دو مطالعه صفر و در یک

شاخص ارائه می‌شود. در مورد هر گروه از شاخص‌ها، جداول ارائه شده نشانگر جمعیت نمونه، مکان و زمان انجام مطالعه، روش مطالعه و حجم نمونه، شاخص‌های مورد بررسی، نتایج به‌دست آمده و منبع هر یک می‌باشد. سپس مرور ۶ مطالعه که به بررسی نسبت دانشجویان در جمعیت معنادان پرداخته بودند انجام شده و نتایج آن ارائه گردیده است. تفاوت در شاخص‌های به کار گرفته شده، انجام هرگونه تجزیه و تحلیل آماری بر مجموعه‌ای از نتایج را غیرممکن می‌نماید. لیکن می‌توان با مروری بر این اطلاعات، نتایجی استنتاج نمود و تخمینی هر چند غیر دقیق از وضعیت سوء مصرف مواد و اعتیاد در دانشجویان کشورمان ارائه کرد.

یافته‌ها

از تعداد ۱۷ مطالعه همه‌گیرشناسی که دارای مشخصات ذکر شده در بخش «مواد و روش کار» بود، در این بررسی مروری استفاده شد. تمامی این مطالعات مربوط به سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۲ بوده‌اند. تنها یک مقاله مربوط به سال‌های قبل از انقلاب بود که به دلیل عدم دسترسی به متن کامل و جزئیات نتایج، مورد بهره‌برداری قرار نگرفت [۲۹]. غیر از یک مطالعه [۳۰]، بقیه موارد توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور انجام شده است. جمعیت نمونه در ۱۲ مطالعه دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی (شامل یک مورد دستیاران) و در ۸ مطالعه دانشجویان دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت علوم می‌باشد (در سه مطالعه جمعیت نمونه از هر دو گروه دانشگاه‌ها بوده است). هیچ مطالعه‌ای در مورد دانشجویان سایر دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی مانند دانشگاه آزاد یافت نشد. از مطالعات انجام شده ۵ مطالعه در شیراز، ۴ مطالعه در تهران و یک مطالعه در هر کدام از شهرهای کرمان، رفسنجان، ساری، بابل، مشهد و ارومیه انجام شده است. یک مطالعه در ۱۵ شهر و مطالعه دیگر در ۵ شهر انجام گردیده است. در هر ۱۴ مطالعه هر دو جنس جزء جمعیت مورد مطالعه بوده‌اند، لیکن تنها در ۸ مورد آنها برخی از نتایج به تفکیک جنس ارائه شده بود. در سایر مطالعات تنها در مواردی که میزان شاخص مورد بررسی صفر بوده است، می‌توان تشخیص داد که میزان آن در هر دو جنس صفر بوده است و در بقیه موارد از نتایج ارائه شده در جداول استفاده تحلیلی نشده است. در دو مطالعه مردان و در یک مطالعه زنان تنها جمعیت مطالعه بوده‌اند. حجم نمونه در مطالعات مختلف بین ۱۸۴ تا ۵۲۵۰ نفر بوده است.

است. در زنان تنها در دو مطالعه این شاخص بررسی شده است که میزان آن را ۱/۸ و ۲/۱ درصد گزارش نموده‌اند.

شیوع مصرف روزانه الکل: در مردان مصرف روزانه الکل در ۵ مطالعه بررسی و ثبت شده است که طیف وسیعی داشته و در ۴ مطالعه از ۰/۵ تا ۵/۲ و در یک مطالعه در شیراز ۳۰/۴ درصد گزارش شده است. در زنان نیز این شاخص در ۴ مطالعه بررسی شده که میزان آن در سه مطالعه صفر و در یک مطالعه ۴/۱ درصد گزارش شده است.

شیوع مصرف حشیش

تعداد ۱۴ مطالعه به بررسی شیوع مصرف حشیش و ماری‌جوانا در دانشجویان پرداخته بودند (جدول شماره ۳). در ۶۵ مطالعه، شیوع مصرف حشیش و ماری‌جوانا از هم تفکیک و جداگانه مورد بررسی قرار گرفته بود. در بقیه تنها از واژه حشیش استفاده شده بود که احتمالاً در چنین حالتی پرسش‌شوندگان به مصرف حشیش و ماری‌جوانا پاسخ داده‌اند. در زیر به ذکر نتایج مربوط به حشیش می‌پردازیم، چرا که معلوم نیست به چه میزان نتایج ذکر شده در مطالعات برای حشیش و ماری‌جوانا هم‌پوشانی دارد و بنابراین نمی‌توان نتایج آنها را با هم جمع کرد و تحت عنوان گروه کانابیس ذکر نمود.

شیوع مصرف حشیش در طول عمر: در مردان در ۷ مطالعه به میزان شیوع مصرف حشیش در طول عمر دسترسی پیدا شد. نتایج بین ۶/۶ تا ۲۴/۷ درصد متفاوت بوده است. در زنان در ۵ مطالعه میزان این شاخص بررسی شده است. تنها نتیجه صفر درصد مربوط به مازندران بوده و در بقیه موارد سوء مصرف بین ۰/۳ تا ۲/۳ درصد گزارش شده است.

شیوع مصرف حشیش در زمان انجام مطالعه: در مردان در سه مطالعه این شاخص بررسی شده که میزان آن از ۱/۷ تا ۸/۸ درصد گزارش شده است. در زنان تنها یک مطالعه در شیراز میزان آن را ۰/۶ درصد ذکر کرده است.

شیوع مصرف روزانه حشیش: در مردان در ۶ مطالعه می‌توان نتایج شیوع مصرف روزانه حشیش را استنتاج نمود که در ۴ مطالعه میزان آن صفر و در دو مطالعه دیگر ۳/۶ و ۵/۸ درصد گزارش شده است. در زنان میزان آن در ۵ مطالعه بررسی شده که در هر ۵ مطالعه صفر گزارش شده است (تنها در یک مطالعه شیوع وابستگی به ماری‌جوانا ۰/۳ درصد گزارش گردیده است).

شیوع مصرف کوکائین

مطالعه ۱/۶ درصد و در دانشجویان پرستاری دانشگاه شیراز ۳/۲ درصد گزارش شده است.

هروئین: مصرف هروئین در زمان انجام مطالعه در مردان در ۵ مطالعه مورد بررسی قرار گرفته است و در سه مورد صفر و در دو مورد ۱/۲ و ۱/۸ درصد گزارش شده است. مصرف هروئین در زمان انجام مطالعه در زنان در ۶ مطالعه بررسی و ثبت شده که در ۵ مطالعه صفر و در دیگری ۰/۴ درصد گزارش گردیده است.

سایر: مصرف جاری مورفین در مردان در دو مطالعه بررسی و در هر دو صفر و در زنان در سه مطالعه بررسی و در هر سه صفر گزارش شده است. مصرف شیره در زمان انجام مطالعه تنها در مردان و در یک مطالعه (در ۶ دانشگاه کشور) مورد بررسی قرار گرفته و میزان آن ۳/۲ درصد گزارش گردیده است.

شیوع مصرف روزانه مواد اپیوئیدی

تریاک: مصرف روزانه تریاک در مردان در ۴ مطالعه بررسی و ارائه و بین ۳/۴ تا ۸/۸ درصد گزارش شده است. مصرف روزانه تریاک در زنان در ۴ مطالعه بررسی و ارائه و در سه مورد صفر و در شیراز ۱/۲ درصد گزارش شده است.

هروئین: مصرف روزانه هروئین در مردان در سه مطالعه بررسی و ارائه و در دو مطالعه صفر و در شیراز ۱/۲ درصد گزارش شده است. مصرف روزانه هروئین در زنان در ۴ مطالعه بررسی و ثبت و در تمام موارد صفر گزارش شده است.

سایر: مصرف روزانه مورفین در مردان در سه مطالعه بررسی و در دو مطالعه صفر و در یک مطالعه ۰/۶ درصد و در زنان در ۴ مطالعه بررسی و در سه مطالعه صفر و در یک مطالعه ۰/۶ درصد گزارش گردیده است.

شیوع مصرف الکل

تعداد ۱۷ مطالعه به بررسی مصرف الکل در دانشجویان پرداخته و شاخص مربوطه و میزان آن را ذکر کرده بودند (جدول شماره ۲).

شیوع مصرف الکل در طول عمر: در مردان شیوع مصرف الکل در طول عمر در ۹ مطالعه بررسی و ثبت شده که میزان آن از ۱۱/۹ درصد تا ۴۵/۹ درصد ذکر گردیده و ارقام دیگر میان این دو رقم پراکنده بوده است. در زنان نیز در ۸ مطالعه میزان آن بین ۱/۱ تا ۱۳/۴ درصد و میان این دو رقم پراکنده بوده است.

شیوع مصرف الکل در زمان انجام مطالعه: در مردان شیوع مصرف الکل در زمان انجام مطالعه در ۴ مطالعه بررسی و ثبت شده است که در سه مطالعه ۱۰/۲ تا ۱۲/۶ و در یک مطالعه ۳۰/۴ درصد بوده

تعداد ۷ مطالعه به بررسی مصرف کوکائین در دانشجویان پرداخته و شاخص مربوطه و میزان آن را ذکر کرده بودند (جدول شماره ۴). شیوع مصرف کوکائین در طول عمر: در مردان در ۴ مطالعه شیوع مصرف کوکائین در طول عمر بررسی و ثبت شده است که سه مطالعه مربوط به شیراز بوده و سوء مصرف از صفر تا ۳/۴ درصد گزارش شده است. در زنان نیز همین ۴ مطالعه شیوع سوء مصرف کوکائین در طول عمر را صفر تا ۱/۲ درصد گزارش کرده‌اند.

شیوع مصرف کوکائین در زمان انجام مطالعه: در سه مطالعه می‌توان به شیوع مصرف حداقل یک بار کوکائین در طول یک ماه قبل از مصاحبه به تفکیک جنس دست یافت. در مردان این میزان در دو مطالعه صفر و در دیگری ۳/۴ درصد و در زنان دو مطالعه صفر و در دیگری ۰/۶ درصد گزارش شده است.

شیوع مصرف روزانه کوکائین: این شاخص به تفکیک جنس در ۴ مطالعه قابل استنتاج است که در یکی از آنها از واژه وابستگی بدون ذکر تعریف استفاده گردیده است. این میزان در مردان در سه مطالعه صفر و در دیگری ۰/۳ درصد و در زنان در سه مطالعه صفر و در دیگری ۰/۶ درصد گزارش شده است.

شیوع مصرف هالوسینوزن‌ها

تعداد ۶ مطالعه به بررسی مصرف هالوسینوزن‌ها در دانشجویان پرداخته و شاخص مربوطه و میزان آن را ذکر کرده بودند (جدول شماره ۵). در ۳ مطالعه در مردان و در ۴ مطالعه در زنان نتایج قابل استنتاج است.

شیوع مصرف هالوسینوزن‌ها در طول عمر: در مردان در ۳ مطالعه شیوع مصرف هالوسینوزن‌ها در طول عمر بررسی و ثبت شده است که در دو مطالعه در مورد LSD صفر و در سومی برای هالوسینوزن‌ها ۲/۷ درصد گزارش شده است. در زنان در ۴ مطالعه شیوع مصرف LSD و یا سایر هالوسینوزن‌ها در طول عمر سه مورد صفر و در چهارمی ۰/۶ درصد گزارش شده است.

شیوع مصرف هالوسینوزن‌ها در زمان انجام مطالعه: در مردان در دو مطالعه می‌توان به شیوع مصرف حداقل یک بار LSD در طول یک ماه قبل از مصاحبه دست یافت که هر دو صفر گزارش شده است. در زنان این شاخص در سه مطالعه و در هر سه صفر گزارش شده است. شیوع مصرف روزانه هالوسینوزن‌ها: این شاخص در ۳ مطالعه در مردان قابل استنتاج است که در یکی از آنها از واژه وابستگی بدون ذکر تعریف استفاده گردیده است و در دو مطالعه صفر و در دیگری ۰/۳ درصد گزارش شده است. این میزان در زنان در ۴ مطالعه صفر گزارش شده است.

شیوع مصرف آمفتامین‌ها

شیوع مصرف آمفتامین تنها در سه مطالعه بررسی شده است. در مطالعه‌ای که در دانشجویان دختر در تهران انجام شده شیوع مصرف در طول عمر ۰/۴ درصد گزارش شده است [۳۴]. در تحقیق دیگری در مشهد نتایج بدون تفکیک جنس ارائه شده و مصرف در طول عمر در ۱/۴ درصد و مصرف روزانه در ۰/۲ درصد از کل نمونه گزارش گردیده است [۳۵]. در مطالعه‌ای نیز که در ۱۵ شهر انجام شده است، نتایج بدون تفکیک جنسی ارائه شده و مصرف اکستازی در طول عمر ۰/۴ درصد گزارش شده است [۳۰].

گزارشی از بررسی مصرف مواد غیرقانونی دیگر یافت نشد.

نسبت دانشجویان در جمعیت معتادان

در ۶ مطالعه نسبت دانشجویان در جمعیت معتادان بررسی شده است (جدول شماره ۷) که همگی مربوط به سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۲ می‌باشد. منبع اکثر آنها سازمان بهزیستی کشور است و این شاخص در مراجعین به مراکز درمانی بهزیستی مورد بررسی قرار گرفته است. میزان گزارش شده بین ۰/۳ تا ۰/۹ درصد می‌باشد و تنها در یک مطالعه در زندان کرمانشاه این میزان صفر و در گزارشی مربوط به تماس‌گیرندگان با صدای مشاور تهران این نسبت ۲/۷ درصد گزارش شده است.

جدول شماره ۱- مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع سوء مصرف مواد اپیوئیدی در دانشجویان

مکان مطالعه	سال مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	مرد		زن		جمع
				تعداد	درصد	تعداد	درصد	
انترن‌های مذکر دانشگاه علوم پزشکی تهران [۳۲]	-----	۲۰۴ مرد	مصرف در طول عمر تریاک	۶۳	۳۱/۸			
			مصرف گاه به گاه تریاک ^۱	۴۳	۲۱/۱			
			مصرف روزانه تریاک	۷	۳/۴			
دانشجویان Senior پزشکی شیراز [۳۶]	۱۹۹۸	۱۸۴ نفر ۱۴۱ مرد (۷۱/۷٪) ۴۳ زن (۲۸/۳٪)	مصرف تریاک در حال حاضر ^۲			۹	۴/۹	
			مصرف روزانه تریاک			۰	۰	
دانشجویان دانشگاه شیراز [۳۷]	۱۹۹۹	۲۱۳ نفر ۱۸۹ مرد (۸۹٪) ۲۱ زن (۱۰٪)	مصرف در طول عمر تریاک			۴۵	۲۱	
			مصرف در طول عمر هرویین			۱	۰/۵	
			مصرف در طول ۶ ماه اخیر تریاک			۲۱	۱۰	
			مصرف در طول ۶ ماه اخیر هروئین			۰	۰	
دانشجویان مذکر ۱۲ دانشگاه شامل ۶ دانشگاه علوم پزشکی کشور و ۶ دانشگاه کشور (ورودی ۱۳۷۴) [۳۳]	۷۸-۷۹	۱۲۶۷ مرد	مصرف در طول عمر تریاک		۱۲/۸			
			مصرف در طول عمر شیره		۴/۳			
			مصرف در طول عمر هرویین		۱/۱			
			مصرف تفننی تریاک ^۳		۷/۳			
			مصرف تفننی شیره		۲/۶			
			مصرف تفننی هرویین		۱/۲			
			مصرف حرفه‌ای تریاک ^۴		۱/۸			
			مصرف حرفه‌ای شیره		۰/۶			
			مصرف حرفه‌ای هرویین		۰/۶			
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارومیه [۳۸]	۱۳۷۹	۱۱۰۰ نفر ۳۱۱ مرد (۲۸/۷٪) ۷۸۹ زن (۷۱/۳٪)	مصرف تریاک			۵۲	۴/۷	
			مصرف هرویین			۳	۰/۳	

۱ مصرف در فواصل بیش از یک روز
 ۲ مصرف حداقل یک بار در ماه
 ۳ فاصله مصرف ۴ روز یا بیشتر
 ۴ فاصله مصرف ۳ روز یا کمتر

ادامه جدول شماره ۱- مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در دانشجویان

مکان مطالعه	سال مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	مرد		زن		جمع	
				تعداد	درصد	تعداد	درصد		
دانشجویان دانشگاه شیراز [۳۹]	۷۹-۸۰	۵۰۱ نفر ۳۲۹ مرد (۶۵/۷٪) ۱۷۲ زن (۳۴/۳٪)	مصرف در طول عمر	۹۸	۲۹/۸	۸	۴/۷	۱۰۶	۲۱/۲
			تریاک						
			مصرف در طول عمر	۷	۱/۲	۱	۰/۶	۸	۱/۶
			هروئین						
			مصرف در طول عمر	۹	۲/۷	۱	۰/۶	۱۰۲	۲
			مورفین						
تمامی دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی شیراز [۴۰]	۷۹-۸۰	۴۰۰ نفر ۳۴۱ زن (۸۵/۳٪) ۵۹ مرد (۱۴/۷٪)	مصرف در طول عمر	۱۷	۲۸/۸	۱۷	۵	۳۴	۸/۵
			تریاک						
			مصرف در طول عمر	.	.	.	.	.	.
			هروئین						
			مصرف در طول عمر	۱	۱/۷	۱	۰/۳	۲	۰/۵
			مورفین						
دانشجویان Health care (دانشکده‌های داروسازی و دندانپزشکی) [۴۱]	۷۹-۸۰	۳۴۶ نفر ۱۵۲ زن (۴۳/۹٪) ۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	مصرف در طول عمر	۶	۱۰/۲	۱۱	۳/۲	۱۷	۳/۴
			تریاک در حال حاضر ^۶						
			مصرف هروئین در حال حاضر	.	.	.	.	.	.
			مصرف مورفین در حال حاضر	.	.	.	.	.	.
			وابستگی به تریاک	۳	۵/۱	.	.	۳	۰/۸
			وابستگی به هروئین	.	.	.	.	.	.
وابستگی به مورفین	.	.	.	.	.	.			
Health care (دانشکده‌های داروسازی و دندانپزشکی) [۴۱]	۷۹-۸۰	۳۴۶ نفر ۱۵۲ زن (۴۳/۹٪) ۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	مصرف در طول عمر	۲۹	۸/۴			۲۹	۸/۴
			تریاک						
			مصرف در طول عمر	۳	۰/۹			۳	۰/۹
			هروئین						
Health care (دانشکده‌های داروسازی و دندانپزشکی) [۴۱]	۷۹-۸۰	۳۴۶ نفر ۱۵۲ زن (۴۳/۹٪) ۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	مصرف در طول عمر	۵	۱/۴			۵	۱/۴
			مورفین						
			مصرف منظم تریاک در حال حاضر ^۷						
			مصرف منظم هروئین در حال حاضر	۱	۰/۳			۱	۰/۳
Health care (دانشکده‌های داروسازی و دندانپزشکی) [۴۱]	۷۹-۸۰	۳۴۶ نفر ۱۵۲ زن (۴۳/۹٪) ۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	مصرف منظم مورفین در حال حاضر	.	.	.	.	.	
			مصرف منظم مورفین در حال حاضر	.	.	.	.	.	

۵ استفاده منظم و روزانه حداقل به مدت یک ماه
 ۶ مصرف حداقل یک بار در ماه (بدون وابستگی)
 ۷ مصرف منظم در یک ماه اخیر (مصرف منظم تعریف نشده است).

ادامه جدول شماره ۱- مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مصرف مواد اپیوئیدی در دانشجویان

جمع	زن		مرد		شاخص مورد بررسی	تعداد نمونه	سال مطالعه	مکان مطالعه	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد					
۴/۳	۴۳	۱/۶	۸	۷/۱	۳۵	۹۹۳ نفر ۵۰۱ زن (۵۰/۵٪)	۱۳۸۰	کرمان	دانشکده‌های دانشگاه شهید باهنر کرمان (شامل علوم پزشکی) [۳۱]
۰/۸	۸	۰/۴	۲	۱/۲	۶	۴۹۲ مرد (۴۹/۵٪)			
۳/۲	۱۴					۴۳۳ نفر ۲۴۹ مرد (۵۷/۵٪)	۱۳۸۰	مشهد	دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد [۳۵]
۱/۶	۷					۱۸۴ زن (۴۲/۵٪)			
۳/۵	۱۵								
۰/۹	۴								
۸/۲۷	۲۳	۰	۰	۱۴/۸	۲۳	۲۷۸ نفر ۱۵۵ مرد (۵۵/۸٪)	---	ساری	دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مازندران [۴۲]
۴/۳	۱۲	۰	۰	۷/۷	۱۲	۱۲۳ زن (۴۴/۲٪)			
۱/۷						۹۴۶ نفر ۳۸۴ مرد (۴۰/۶٪) ۵۶۲ زن (۵۹/۴٪)	---	بابل	دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بابل [۴۳]
		۰/۳	۱	۷/۸	۱۴	۵۶۵ نفر ۱۸۱ مرد (۳۲٪)	۸۰-۸۱	تهران	دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی [۴۴]
		۰	۰	۱/۱	۲	۳۸۴ زن (۶۸٪)			
۸/۷	۱۰۴	۰/۵	۲	۱۲/۹	۱۰۲	۱۱۹۷ نفر ۷۸۹ مرد (۶۶/۶٪)	۸۰-۸۱	تهران	دستیاران تمامی رشته‌ها در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی [۴۵]
۰/۷	۸	۰/۳	۱	۰/۹	۷	۳۹۵ زن (۳۳/۴٪)			
۳/۵	۴۱								
۰	۰								
۱/۹	۲۲								
۰	۰								
۰/۳	۳								
۰	۰								
۱۰		۲/۵		۱۷/۱		۵۲۵۰ نفر (۵۰٪ مرد و ۵۰٪ زن)	۸۱-۸۲	تهران و ۱۴ شهرستان دیگر	دانشجویان مقطع کارشناسی از ۵۷ دانشگاه وزارت علوم [۳۰]
۰/۶									

جدول شماره ۲- مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مصرف الکل در دانشجویان

مکان مطالعه	سال مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	مرد		زن		جمع
				تعداد	درصد	تعداد	درصد	
اترین‌های مذکر دانشگاه علوم پزشکی تهران [۳۲]	تهران	۲۰۴ مرد	مصرف در طول عمر مصرف گاه‌به‌گاه (۱) مصرف روزانه	۸۵	۴۲/۵	۶۱	۲۹/۹	۰/۵
دانشجویان Senior پزشکی شیراز [۳۶]	شیراز	۱۸۴ نفر ۱۴۱ مرد (۷۱/۷٪) ۴۳ زن (۲۸/۳٪)	مصرف در حال حاضر (۲)					۲۲
دانشجویان دانشگاه شیراز [۳۷]	شیراز	۲۱۳ نفر ۱۸۹ مرد (۸۹٪) ۲۱ زن (۱۰٪)	مصرف در طول عمر مصرف در طول ۶ ماه گذشته					۲۸
دانشجویان دانشکده‌های دانشگاه تهران شامل دانشگاه علوم پزشکی (ورودی ۷۷) [۳۴]	تهران	۴۷۰ زن	مصرف در طول عمر مصرف مداوم			۳۹	۸/۳	۰
دانشجویان مذکر ۱۲ دانشگاه شامل ۶ دانشگاه علوم پزشکی کشور و ۶ دانشگاه کشور (ورودی ۱۳۷۴) [۳۳]	تهران و ۴ شهر دیگر	۱۲۶۷ مرد	مصرف در طول عمر مصرف تفنی در حال حاضر (۳) مصرف حرفه‌ای در حال حاضر (۴)					۲۸
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارومیه [۳۸]	ارومیه	۱۱۰۰ نفر ۳۱۱ مرد (۲۸/۷٪) ۷۸۹ زن (۷۱/۳٪)	مصرف					۱۲۹
دانشجویان دانشگاه شیراز [۳۹]	شیراز	۵۰۱ نفر ۳۲۹ مرد (۶۵/۷٪) ۱۷۲ زن (۳۴/۳٪)	مصرف در طول عمر مصرف روزانه (۵)					۱۷۴
تمامی دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی شیراز [۴۰]	شیراز	۴۰۰ نفر ۳۴۱ زن (۸۵/۳٪) ۵۹ مرد (۱۴/۷٪)	مصرف در طول عمر مصرف در حال حاضر (۶) وابستگی					۱۴
دانشجویان Health care (دانشکده‌های داروسازی و دندانپزشکی) [۴۱]	شیراز	۳۴۶ نفر ۱۵۲ زن (۴۳/۹٪) ۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	مصرف در طول عمر مصرف منظم در حال حاضر (۷)					۵۲
دانشکده‌های دانشگاه شهید باهنر کرمان (شامل علوم پزشکی) [۳۱]	کرمان	۹۹۳ نفر ۵۰۱ زن (۵۰/۵٪) ۴۹۲ مرد (۴۹/۵٪)	مصرف در طول عمر مصرف در حال حاضر					۵۹
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد [۳۵]	مشهد	۴۳۳ نفر ۲۴۹ مرد (۵۷/۵٪) ۱۸۴ زن (۴۲/۵٪)	مصرف در طول عمر مصرف روزانه					۲۹

۱- مصرف در فواصل بیش از یک روز
۲- مصرف حداقل یک بار در ماه
۳- فاصله مصرف ۴ روز یا بیشتر
۴- فاصله مصرف ۳ روز یا کمتر
۵- استفاده منظم و روزانه حداقل به مدت یک ماه
۶- مصرف حداقل یک بار در ماه (بدون وابستگی)
۷- مصرف منظم در یک ماه اخیر

ادامه جدول شماره ۲- مطالعات همه گیرشناسی در مورد شیوع مصرف الکل در دانشجویان

مکان مطالعه	سال مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	مرد		زن		جمع
				تعداد	درصد	تعداد	درصد	
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مازندران [۴۲]	---	۲۷۸ نفر	مصرف در طول عمر	۱۱	۱۱/۹	۳	۲/۸	۱۴
		۱۵۵ مرد (۵۵/۸٪)	مصرف روزانه	۸	۵/۲	۰	۰	۸
		۱۲۳ زن (۴۴/۲٪)	سوء مصرف (۸)					۱۴۹
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بابل [۴۳]	---	۹۴۶ نفر	سوء مصرف دائم					۳۱
		۳۸۴ مرد (۴۰/۶٪)	مصرف در طول عمر	۵۰	۲۷/۶	۴	۱/۱	۵۴
		۵۶۲ زن (۵۹/۴٪)	مصرف روزانه	۳	۱/۷			
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی سال تحصیلی ۸۰-۸۱ [۴۴]	۸۰-۸۱	۵۶۵ نفر	مصرف در طول عمر	۲۷۴	۳۴/۷	۵۰	۱۲/۷	۳۲۴
		۱۸۱ مرد (۳۲٪)	مصرف در سال گذشته					۲۱۴
		۳۸۴ زن (۶۸٪)	مصرف در ماه گذشته					۱۰۱
		۱۱۹۷ نفر	مصرف روزانه					۳
دستیاران تمامی رشته‌ها در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی [۴۵]	۸۰-۸۱	۷۸۹ مرد (۶۶/۶٪)						
		۳۹۵ زن (۳۳/۴٪)						
دانشجویان دانشگاه ولی عصر رفسنجان [۴۶]	۱۳۸۱	۸۵۸ نفر	مصرف در طول عمر	۱۰۴	۲۹/۱	۳۴	۶/۸	۱۳۸
		۳۵۷ مرد (۴۱/۸٪)						
		۴۹۹ زن (۵۸/۲٪)						
دانشجویان مقطع کارشناسی از ۵۷ دانشگاه وزارت علوم [۳۰]	۸۱-۸۲	۵۲۵۰ نفر	مصرف در طول عمر					
	۱۴	(۵۰٪ مرد و ۵۰٪ زن)						
شهرستان دیگر								

۸- منظور شکل خفیف وابستگی بوده است و یا با آن که به الکل اعتیاد نداشته ولی آن را مصرف می‌کرده است.

ادامه جدول شماره ۳- مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع مصرف حشیش و ماری جوانا در دانشجویان

مکان مطالعه	سال مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	مرد		زن		جمع
				درصد	تعداد	درصد	تعداد	
دانشجویان Health care (دانشکده‌های داروسازی و دندانپزشکی) [۴۱]	شیراز	۷۹-۸۰	مصرف در طول عمر حشیش	۳۴۶ نفر	۱۵۲ زن (۴۳/۹٪)	۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	۹	۲/۶
			مصرف در طول عمر ماری جوانا	۲۷۸ نفر	۱۵۵ مرد (۵۵/۸٪)	۱۲۳ زن (۴۴/۲٪)	۷	۲
			مصرف منظم حشیش در حال حاضر VI	۹۴۶ نفر	۳۸۴ مرد (۴۰/۶٪)	۵۶۲ زن (۵۹/۴٪)	۱	۰/۳
			مصرف منظم ماری جوانا در حال حاضر	۴۳۳ نفر	۲۴۹ مرد (۵۷/۵٪)	۱۸۴ زن (۴۲/۵٪)	۳	۰/۹
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد	مشهد	۱۳۸۰	مصرف در طول عمر	۲۷۸ نفر	۱۵۵ مرد (۵۵/۸٪)	۱۲۳ زن (۴۴/۲٪)	۳	۰/۷
			مصرف روزانه	۹۴۶ نفر	۳۸۴ مرد (۴۰/۶٪)	۵۶۲ زن (۵۹/۴٪)	۸	۱/۸
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مازندران	ساری	---	مصرف در طول عمر	۲۷۸ نفر	۱۵۵ مرد (۵۵/۸٪)	۱۲۳ زن (۴۴/۲٪)	۲۰	۷/۶
			مصرف روزانه	۹۴۶ نفر	۳۸۴ مرد (۴۰/۶٪)	۵۶۲ زن (۵۹/۴٪)	۹	۳/۲
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بابل	بابل	---	سوء مصرف حشیش VII	۹۴۶ نفر	۳۸۴ مرد (۴۰/۶٪)	۵۶۲ زن (۵۹/۴٪)	۲۲	۲/۳
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی سال تحصیلی ۸۰-۸۱	تهران	۸۰-۸۱	مصرف در طول عمر	۵۶۵ نفر	۱۸۱ مرد (۳۲٪)	۳۸۴ زن (۶۸٪)	۱۲	۲/۳
			مصرف در طول عمر	۱۱۹۷ نفر	۷۸۹ مرد (۶۶/۶٪)	۳۹۵ زن (۳۳/۴٪)	۱۳	۵/۲
دستیاران تمامی رشته‌ها در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی [۴۵]	تهران	۸۰-۸۱	مصرف در طول عمر	۱۱۹۷ نفر	۷۸۹ مرد (۶۶/۶٪)	۳۹۵ زن (۳۳/۴٪)	۱۱	۵/۲
			مصرف در سال گذشته	۷۸۹ مرد (۶۶/۶٪)	۳۹۵ زن (۳۳/۴٪)		۸	۰/۷
			مصرف در ماه گذشته				۰	۰
			مصرف روزانه				۰	۰
دانشجویان مقطع کارشناسی از ۵۷ دانشگاه وزارت علوم	تهران و ۱۴ شهرستان دیگر	۸۱-۸۲	مصرف در طول عمر حشیش	۵۲۵۰ نفر	۵۰٪ مرد و ۵۰٪ زن		۱۴	۳/۸
			مصرف در طول عمر ماری جوانا				۱	۱/۱

VI مصرف منظم در یک ماه اخیر (مصرف منظم تعریف نشده است).

VII منظور شکل خفیف وابستگی بوده است و یا با آن که به حشیش اعتیاد نداشته ولی آن را مصرف می‌کرده است.

جدول شماره ۴- مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع سوء مصرف کوکائین در دانشجویان

مکان مطالعه	سال مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	مرد		زن		جمع
				تعداد	درصد	تعداد	درصد	
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارومیه [۳۸]	۱۳۷۹	۱۱۰۰ نفر ۳۱۱ مرد (۲۸/۷٪) ۷۸۹ زن (۷۱/۳٪)	مصرف					۰/۳
دانشجویان دانشگاه شیراز [۳۹]	۷۹-۸۰	۵۰۱ نفر ۳۲۹ مرد (۶۵/۷٪) ۱۷۲ زن (۳۴/۳٪)	مصرف در طول عمر	۲/۷	۲	۱/۲	۱۱	۲/۲
			مصرف روزانه*	۰/۳	۱	۰	۱	۰/۲
تمامی دانشجویان پرستاری دانشگاه علوم پزشکی شیراز [۴۰]	۷۹-۸۰	۴۰۰ نفر ۳۴۱ زن (۸۵/۳٪) ۵۹ مرد (۱۴/۷٪)	مصرف در طول عمر مصرف در حال حاضر**	۳/۴	۲	۱/۲	۶	۱/۵
			وابستگی	۰	۰	۰/۶	۲	۰/۵
دانشجویان Health care (دانشکده‌های داروسازی و دندانپزشکی) [۴۱]	۷۹-۸۰	۳۴۶ نفر ۱۵۲ زن (۴۳/۹٪) ۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	مصرف در طول عمر مصرف منظم در حال حاضر***					۰
دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد [۳۵]	۱۳۸۰	۴۳۳ نفر ۲۴۹ مرد (۵۷/۵٪) ۱۸۴ زن (۴۲/۵٪)	مصرف در طول عمر مصرف روزانه				۴	۰/۹
دستیاران تمامی رشته‌ها در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، ایران و شهید بهشتی [۴۵]	۸۰-۸۱	۱۱۹۷ نفر ۷۸۹ مرد (۶۶/۶٪) ۳۹۵ زن (۳۳/۴٪)	مصرف در طول عمر					۰
دانشجویان مقطع کارشناسی از ۵۷ دانشگاه وزارت علوم [۳۰]	تهران و ۱۴ شهرستان دیگر	۵۲۵۰ نفر (۵۰٪ مرد و ۵۰٪ زن)	مصرف در طول عمر					۰/۴

* استفاده منظم و روزانه حداقل به مدت یک ماه

** مصرف حداقل یک بار در ماه (بدون وابستگی)

*** مصرف منظم در یک ماه اخیر (مصرف منظم تعریف نشده است).

جدول شماره ۵- مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد شیوع سوء مصرف هالوسینوزن‌ها در دانشجویان

مکان مطالعه	سال مطالعه	تعداد نمونه	شاخص مورد بررسی	مرد		زن		جمع
				تعداد	درصد	تعداد	درصد	
تهران	۱۳۷۸	۴۷۰ زن	مصرف در طول عمر هالوسینوزن‌ها	.	.	.	.	.
ارومیه	۱۳۷۹	۱۱۰۰ نفر ۳۱۱ مرد (۲۸/۷٪) ۷۸۹ زن (۷۱/۳٪)	LSD مصرف	.	.	.	.	.
شیراز	۷۹-۸۰	۵۰۱ نفر ۳۲۹ مرد (۶۵/۷٪) ۱۷۲ زن (۳۴/۳٪)	مصرف در طول عمر هالوسینوزن‌ها	۲/۷	۱	۰/۶	۱۰	۱/۲
			مصرف روزانه هالوسینوزن‌ها*	۰/۳	۱	.	۱	۰/۲
شیراز	۷۹-۸۰	۴۰۰ نفر ۳۴۱ زن (۸۵/۳٪) ۵۹ مرد (۱۴/۷٪)	مصرف در طول عمر LSD	.	.	.	.	.
			مصرف LSD در حال حاضر**	.	.	.	.	.
			LSD وابستگی به	.	.	.	.	.
شیراز	۷۹-۸۰	۳۴۶ نفر ۱۵۲ زن (۴۳/۹٪) ۱۹۴ مرد (۵۶/۱٪)	مصرف در طول عمر هالوسینوزن‌ها	.	.	.	۲	۰/۶
			مصرف منظم هالوسینوزن‌ها در حال حاضر***	.	.	.	۱	۰/۳
تهران و شهرستان دیگر	۸۱-۸۲	۵۲۵۰ نفر (۵۰٪ مرد و ۵۰٪ زن)	مصرف در طول عمر LSD	.	.	.	.	۰/۴

* استفاده منظم و روزانه حداقل به مدت یک ماه

** مصرف حداقل یک بار در ماه

*** مصرف منظم در یک ماه اخیر (مصرف منظم تعریف نشده است).

جدول شماره ۶- خلاصه نتایج مطالعات همه‌گیرشناسی در مورد میزان شیوع سوء مصرف به تفکیک نوع مواد و جنسیت*

زن		مردان		نوع ماده	
طیف میزان شیوع	تعداد	طیف میزان شیوع	تعداد		
۰-۵	۷	۷/۸-۳۱/۸	۸	تریاک	مصرف در طول عمر
۰-۰/۶	۵	۰-۲/۱	۵	هروئین	
۰-۰/۶	۴	۰-۲/۷	۳	مورفین	
۱/۱-۱۳/۴	۸	۱۱/۹-۴۵/۹	۹	الکل	
۰-۲/۳	۵	۶/۶-۲۴/۷	۷	حشیش	
۰-۱/۲	۴	۰-۳/۴	۴	کوکائین	
۰-۰/۶	۴	۰-۲/۷	۳	هالوسینوزن‌ها (یا تنها LSD)	
۰/۴	۱	-	-	امفتامین‌ها	
۰-۳/۲		۷/۱-۲۴/۵	۴	تریاک	مصرف در یک ماه اخیر
۰-۰/۴		۰-۱/۸	۵	هروئین	
.		.	۲	مورفین	
۱/۸-۲/۱		۱۰/۲-۳۰/۴	۴	الکل	
۰/۶		۱/۷-۸/۸	۳	حشیش	
۰-۰/۶		۰-۳/۴	۳	کوکائین	
.		.	۲	هالوسینوزن‌ها (یا تنها LSD)	
۰-۱/۲	۴	۳/۴-۸/۸	۴	تریاک	مصرف روزانه
.	۴	۰-۱/۲	۳	هروئین	
۰-۰/۶	۴	۰-۰/۶	۳	مورفین	
**۰-۴/۱	۴	***۰/۵-۳۰/۴	۵	الکل	
.	۵	۰-۵/۸	۶	حشیش	
۰-۰/۶	۴	۰-۰/۳	۴	کوکائین	
.	۴	۰-۰/۳	۳	هالوسینوزن‌ها (یا تنها LSD)	

* در این جدول از مطالعاتی استفاده شده است که نتایج آن در اسناد به دست رسیده به تفکیک جنسیت آورده شده بود.

** در یک مطالعه میزان مصرف روزانه الکل در زنان ۴/۱ درصد ذکر شده است، در سه مطالعه دیگر این میزان صفر گزارش شده است.

*** تنها در یک مطالعه میزان مصرف روزانه الکل در مردان ۳۰/۴ درصد ذکر شده است، در بقیه حداکثر میزان ذکر شده ۵/۲ درصد بوده است.

جدول شماره ۷- مطالعات و اسناد در مورد نسبت دانشجویان در جمعیت معتادان

تعداد (درصد) دانشجویان	تعداد نمونه	سال مطالعه	
۸ (۲/۷)	۲۸۹ نفر	۱۳۷۴-۷۵	معتادان تماس‌گیرنده با صدای مشاور تهران [۴۷]
صفر	۱۴۹ مرد	۱۳۷۵	معتادان مستقر در اردوگاه (زندان) کرمانشاه (بالای ۱۸ سال) [۴۸]
۵ (۰/۳)	۱۴۷۲	۱۳۷۸	پذیرش‌شدگان به مراکز درمان و بازتوانی سرپایی معتادان سازمان بهزیستی، معتادان زندانی و معتادان خیابانی [۲]
۱۶۴ (۰/۷)	۲۲۹۳۶	۱۳۷۷	پذیرش‌شدگان به مراکز درمان و بازتوانی سرپایی معتادان وابسته به سازمان بهزیستی کشور [۴۹]
۲۱۰ (۰/۷)	۳۱۰۹۷	۱۳۷۸	
۱۶۶ (۰/۵)	۳۳۰۸۳	۱۳۷۹	
۱۱۵ (۰/۶)	۲۰۱۶۶	۱۳۸۰	
۹۷ (۰/۴)	۲۵۰۴۷	۱۳۸۱	
۶۰ (۰/۳۹)	۱۵۵۲۷	۱۳۸۱-۸۲	معتادین مراجعه‌کننده به سازمان بهزیستی، بخش خصوصی، زندان‌ها و وزارت بهداشت [۵۰]

بحث و نتیجه گیری

در ایران، در سال‌های اخیر، میزان اطلاعات تولید و منتشر شده در مورد وسعت و ماهیت اعتیاد افزایش یافته و در همین راستا تعداد قابل توجهی مطالعه همه‌گیرشناسی مربوط به مصرف مواد و اعتیاد در دانشجویان انجام شده است. تمامی مطالعات مربوط به سال‌های بعد از ۱۳۷۶ می‌باشد. پس از دوره ۲۰ ساله وقفه در مداخله سیستم بهداشتی - درمانی در اعتیاد، این سال نقطه عطفی است که سازمان بهداشتی کشور و به دنبال آن وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی وارد عرصه مطالعه و مداخله مبتنی بر دانش روز شده و فضای اجتماعی نیز تا اندازه‌ای اجازه تولید و توزیع اطلاعات را می‌دهد. مطالعه دیگری بر کل مقالات علمی چاپ شده از کشور در زمینه اعتیاد نیز نشان از رشد چاپ مقالات از همین سال‌ها دارد [۵۱]. در مجموع از ۱۷ مطالعه همه‌گیرشناسی جمعیت دانشجویی به کار گرفته شده در این مطالعه، ۱۶ مطالعه توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی انجام شده بود که نشان از توجه تخصصی بیشتر دانشگاه‌های علوم پزشکی به این رفتار مخاطره‌آمیز دانشجویان دارد و شاید به همین دلیل تعداد مطالعاتی که جمعیت نمونه آنها از دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی بوده است، بیش از دانشجویان مشغول تحصیل در وزارت علوم می‌باشد. روش تحقیق در تمامی موارد با گزارش فردی و اغلب بدون ثبت مشخصات قابل شناسایی بوده است. این روش، برای تحقیق بر روی دانشجویان روش مطلوبی است که موجب افزایش اعتبار تحقیق شده و از نظر اخلاقی نیز مقبول است. لیکن در هیچ مطالعه‌ای میزان حساسیت و ویژگی این روش مورد بررسی قرار نگرفته است و معلوم نیست با چه ضریب تصحیحی باید میزان واقعی مصرف مواد در دانشجویان را تخمین زد. تجمع مطالعات در سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۲ و فقدان هر گونه تحقیقی در سال‌های قبل از آن و به‌ویژه قبل از انقلاب امکان مقایسه میزان شیوع مصرف مواد در طول زمان را ناممکن می‌نماید. همچنین تجمع بیشتر همین مطالعات در سال‌های ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۰ و استفاده از شاخص‌ها و تعاریف متفاوت و جمعیت نمونه‌های متفاوت موجب می‌گردد که نتوان هیچ‌گونه تحلیلی از تغییرات شیوع مصرف مواد در این سال‌ها ارائه کرد و این در حالیست که در سال‌های اخیر بیشترین مطالعات خارجی بر روی دانشجویان را که در مجلات علمی به چاپ می‌رسند مطالعات طولی با تجزیه و تحلیل روند (Trend analysis) تشکیل می‌دهند. در این

مطالعات بررسی شده از شاخص‌های مختلف با تعاریف گوناگونی استفاده شده بود. گاهی نیز از واژه مصرف بدون ذکر تواتر و یا طول زمان نام برده شده بود. در مطالعات همه‌گیرشناسی که کاربرد تشخیص بالینی و خدمت‌رسانی ندارند، برای بررسی وضعیت مصرف با پرسشنامه محقق‌ساخته‌ای که توسط پاسخ‌دهنده تکمیل می‌شود و فراهم شدن امکان مقایسه با سایر کشورها مطلوب‌ترین شاخص‌ها استفاده از سه شاخص «مصرف در طول عمر»، «هر گونه مصرف در طول یک ماه اخیر» و «مصرف روزانه در یک ماه اخیر» می‌باشد. گاهی نیز از شاخص «مصرف در طول یک سال اخیر» و یا «مصرف در سه ماه اخیر» استفاده می‌شود. هیچ کدام از این موارد به معنای سوءمصرف یا وابستگی نیست و می‌باید از به کار بردن این واژه‌ها به جای یکدیگر پرهیز کرد. برخی از مطالعات به این علت که در آنها نوع مواد از یکدیگر تفکیک نشده بود و حتی در بسیاری از موارد سیگار و یا داروهای روانگردان را شامل می‌شد و به همین دلیل اطلاعات با ارزشی به دست نمی‌داد مورد استفاده قرار نگرفت. در مطالعات همه‌گیرشناسی مربوط به مصرف مواد لازم است نوع مواد از یکدیگر تفکیک شده و سؤالات به تفکیک نام دسته مواد و نام ماده پرسیده شده و به همین شکل ارائه گردند. در ضمن می‌توان شیوع مصرف مواد اعتیادآور غیر قانونی را به طور کلی ارائه کرد و برای امکان مقایسه با سایر کشورها الکل را نیز از آن تفکیک نمود. لیکن باید از ادغام مصرف سیگار و داروها که معمولاً شیوع خیلی بیشتری دارند با سایر مواد پرهیز کرد. ارائه شیوع مصرف چند ماده غیر قانونی با هم نیز می‌تواند شاخصی برای شدت مصرف در جامعه مورد بررسی باشد که بندرت در این مطالعات بررسی شده و در این صورت نیز اغلب در مورد شیوع مصرف ترکیبی دو ماده خاص بوده و نه مصرف ترکیبی هر ماده اعتیادآور غیر قانونی. با وجود استفاده از ۱۷ مطالعه در این بررسی مروری، چنان که در جدول شماره ۶ نیز ملاحظه شد در مورد میزان هر شاخص حداکثر از ۹ مطالعه استفاده شده است و در بعضی این میزان به یک مطالعه نیز می‌رسد. با وجودی که به نظر می‌رسد مصرف آفتامین‌ها در قشر دانشجو شیوع داشته باشد، متأسفانه تنها دو مطالعه به بررسی این دسته از مواد پرداخته بودند که در آنها نیز یافته‌ها به تفکیک جنس ارائه نشده بود. این یافته نشان از ضعف کلی مطالعاتی دارد که در این زمینه انجام شده‌اند. مطالعات معدودی بودند که میزان شیوع تمامی شاخص‌ها را ارائه نموده بودند.

به طور خلاصه جمع‌بندی نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که مصرف الکل احتمالاً بیش از سایر مواد بررسی شده در این مطالعه در میان دانشجویان رایج است، که این موضوع هم در مورد مصرف در طول عمر و هم در مورد مصرف در طول یک ماه اخیر صدق می‌کند. پس از آن میزان مصرف تریاک و سپس حشیش بالاتر گزارش شده است. این الگو کم و بیش هم در مردان و هم در زنان دیده می‌شود. لیکن در مورد مصرف روزانه که نشان از شدت بیشتر مصرف و احتمال ایجاد عوارض آن مانند وابستگی وجود دارد، در مردان بیشترین میزان را تریاک و سپس الکل و حشیش تشکیل می‌دهند. در زنان با توجه به کم بودن میزان مصرف روزانه تمام مواد در مورد شیوع بیشتر نوع خاصی از مواد نمی‌توان نتیجه‌گیری کرد. در تنها مطالعه به دست آمده از قبل از انقلاب در چهار دانشگاه کشور، حشیش به عنوان شایع‌ترین ماده مورد استفاده توسط دانشجویان گزارش شده بود [۲۹] و این احتمال وجود دارد که الگوی مصرف دانشجویان در طول ۲۵ سال اخیر تغییر کرده باشد. از آنجا که جمعیت دانشجویان بیشتر در طیف سنی ۱۸ تا ۲۵ سال قرار دارند، شاخص مصرف در طول عمر از نظر بهداشتی اهمیت زیادی ندارد. لیکن شاخص مصرف در یک ماه اخیر به‌ویژه در مورد برخی از مواد مانند هروئین و در درجه بعدی تریاک (به علت قدرت شدید در ایجاد وابستگی) و در مورد موادی مانند الکل و حشیش (در صورت زیاده‌روی و مصرف توأم با سایر اعمال مانند رانندگی که رفتار پرخطری را ایجاد می‌کند) می‌تواند اهمیت داشته باشد. با توجه به نتایج ذکر شده شاید بتوان در مردان دانشجویان به طور متوسط شیوع مصرف در یک ماه گذشته را در مورد الکل حدود ۱۵ درصد، برای تریاک حدود ۱۲ درصد و در خصوص هروئین یک درصد تخمین زد. اگر به طور قراردادی شیوع وابستگی یا اعتیاد به مواد را با شیوع مصرف روزانه مواد تقریباً یکسان در نظر بگیریم، با توجه به نتایج این مطالعه، در مردان میزان وابستگی به تریاک حدود یک سوم میزان شیوع مصرف آن در یک ماه گذشته یعنی حدود ۴ درصد و وابستگی به الکل و حشیش بسیار کمتر از یک سوم مصرف آنها در یک ماه گذشته تخمین زده می‌شود. در زنان دانشجویان میزان مصرف در یک ماه گذشته مواد و اعتیاد به آنها حدود یک‌دهم ارقام ذکر شده برای مردان تخمین زده می‌شود. در صورتی که تعداد دانشجویان کشورمان را در سال‌های ۸۰ و ۸۱ در انواع دانشگاه‌ها و رشته‌ها و مقاطع تحصیلی حدود ۲ میلیون نفر (شامل مرد و زن) فرض کنیم، این بدان معناست که بیش از ۵۰ هزار نفر از

دانشجویان کشور که عمدتاً مرد هستند به یکی از مواد غیر قانونی وابسته هستند و نیازمند دریافت خدمات جدی درمانی می‌باشند و بیش از صد هزار نفر دیگر نیز مصرف‌کننده می‌باشند و در خطر ابتلای به وابستگی هستند. گرچه شیوع مصرف در دانشگاه‌های مختلف متفاوت است، لیکن حداقل در برخی از دانشگاه‌ها به نظر می‌رسد که میزان آن در حد نگران‌کننده‌ای قرار دارد. به گونه‌ای که می‌تواند تأثیر قابل ملاحظه‌ای در فضای علمی و معنوی دانشگاه داشته باشد و خطر سرایت مصرف مواد به سایر دانشجویان ممکن است بسیار افزایش یافته و محیط دانشگاه و یا سایر محیط‌های دانشجویی را به مکانی پرخطر تبدیل نماید. قطعاً در چنین دانشگاه‌هایی برنامه‌ریزی جدی برای اولاً پایش وضعیت مصرف مواد و انجام مطالعات عمیق‌تر برای یافتن عوامل مؤثر بر آن، ثانیاً اجرای برنامه‌های روزآمد و مستمر پیشگیرانه و ثالثاً وجود امکان ارائه خدمات جدی مشاوره و درمان ضرورت دارد.

بر اساس نقطه‌نظر کارشناسی و برگرفته از مطالعه‌ای ملی [۵۲] می‌توان گفت که شیوع اعتیاد در جمعیت عمومی مردان بزرگسال حدود ۱۰ درصد (حدود دو میلیون معتاد مرد از میان حدود ۲۰ میلیون نفر جمعیت مردان بالغ کشور) می‌باشد. البته باید در نظر داشت که میانگین سن معتادان کشور حدود ۳۲ سال است که از مطالعات مختلف به دست آمده است [۲، ۴۹]. بنابراین میزان شیوع اعتیاد در جمعیت عمومی مردان ۱۸ تا ۲۵ سال (معادل سنی جمعیت دانشجویان) کمتر از ۱۰ درصد می‌باشد. در هر صورت به نظر نمی‌رسد که میزان اعتیاد در مردان دانشجوی کشور بیش از جمعیت مشابه غیر دانشجوی باشد. در مورد زنان، مطالعه‌ای مروری جمعیت زنان معتاد به مواد اپیوئیدی کشور را بین ۱۰۰ تا ۱۵۰ هزار نفر یعنی ۰/۶ تا ۰/۸ درصد از زنان بزرگسال کشور تخمین زده است [۵۳]. با توجه به کم بودن میزان شیوع مصرف روزانه مواد در زنان دانشجویان و این یافته که در اکثر مطالعات این میزان صفر گزارش شده است، نمی‌توان مقایسه قابل قبولی بین میزان اعتیاد در جمعیت زنان دانشجویان با جمعیت زنان غیر دانشجویان انجام داد.

بررسی نسبت دانشجویان در جمعیت معتادان کشور (که عمدتاً از آمار مراکز درمانی سازمان بهزیستی به دست آمده است)، حاکی از این است که به طور متوسط حدود ۰/۵ درصد از این معتادان را دانشجویان تشکیل می‌دهند. اگر رقم معتادان کشور را دو میلیون نفر در نظر بگیریم، از این طریق به رقم ۱۲ هزار نفر معتاد دانشجوی می‌رسیم که بسیار کمتر از رقم ۵۰ هزار نفری است که از مطالعات

مقایسه مصرف بین زنان و مردان دانشجویان از کشورهای در حال توسعه به ویژه کشورهای مسلمان منطقه بسیار محدود است. مطالعه‌ای از لبنان نشان داده که شیوع مصرف مشکل‌زای الکل و وابستگی به الکل در مردان به ترتیب حدود ۴ و ۳ برابر زنان بوده است، ولی این اختلافات در طول زمان کاهش یافته است [۹]. این در حالی است که در کشور ما میزان شاخص‌های مختلف مصرف مواد در زنان دانشجویان در حدود یک‌دهم مردان می‌باشد. در هر صورت به نظر می‌رسد که این الگوها در کشورهای مختلف از الگوی موجود در جامعه تبعیت می‌کند. در مجموع در سال‌های گذشته پژوهش‌های فراوانی در مورد وضعیت مصرف و سوء مصرف مواد در دانشجویان کشورمان انجام شده و بودجه فراوانی نیز صرف این مسأله شده است. علی‌رغم این که از بهترین آنها در این مقاله استفاده شده، لیکن نقص‌ها و اشکالاتی که ذکر شد استفاده از آنها را محدود نموده است. بنابراین پیش‌بینی روشی صحیح برای پایش مداوم وضعیت مصرف مواد در دانشجویان کشورمان می‌تواند بهره‌وری استفاده از این بودجه‌ها را افزایش داده و الگوی مناسبی را برای پایش وضعیت کلی اعتیاد در کشور ارائه نماید.

تشکر و قدر دانی

از حمایت و کمک‌های دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی تهران و مرکز ملی تحقیقات علوم پزشکی کشور برای انجام این مطالعه سپاسگزاری می‌نمایم.

۳- رزاقی عمران محمد، رحیمی موقر آفرین، حسینی مهدی، گزارش بررسی سریع وضعیت مصرف مواد تزریقی در تهران در سال ۱۳۸۰، تهران، ۱۳۸۲

4- Bennet ME, Walters ST, Miller JH, Woodall WG. Relationship of early inhalant use to substance use in college students. *Journal of Substance Abuse* 2000; 12: 227-40

5- Gledhill-Hoyt J, Lee H, Strote J, Wechsler H. Increased use of marijuana and other illicit drugs at

همه‌گیرشناسی به دست آمده است. این به آن معناست که یا میزان مراجعه دانشجویان برای دریافت خدمات درمانی به‌طور قابل ملاحظه‌ای کمتر از سایر گروه‌های جامعه است و یا دانشجویان، اغلب به سایر انواع مراکز مانند مطب‌های خصوصی، مراکز عمومی روانپزشکی و یا شاید مراکز مشاوره دانشجویی مراجعه می‌کنند و بنابراین نسبت دانشجویان در آمار سالیانه مراجعین معنادان به مراکز درمانی سازمان بهزیستی (که شاید تنها آمار منظم منتشره در کشور باشد) برای استنتاج شیوع اعتیاد در دانشجویان و تغییرات آن نمی‌تواند منبعی مکفی باشد. مطالعات مختلف از کشورهای غربی مانند آمریکا، کانادا، انگلستان و اسپانیا و حتی کشورهای مانند هند، کنیا، لبنان و ترکیه حاکی از آن است که شایع‌ترین ماده مورد مصرف دانشجویان الکل می‌باشد [۹-۱۱، ۱۵، ۱۷، ۱۸، ۲۳-۲۱] که میزان مصرف طول عمر و ماه گذشته آن بسیار بیش از میزان یافت شده در این مطالعه در دانشجویان ایرانی است که با توجه به ممنوعیت توأم قانونی و مذهبی مصرف الکل در ایران این موضوع قابل انتظار است. پس از الکل، حشیش یا ماری‌جوانا و سپس آمفتامین‌ها، هالوسینوزن‌ها و به میزان کمتر کوکائین بیشترین ماده مورد مصرف در سایر کشورها را تشکیل می‌دهند [۵، ۶، ۱۵، ۱۸، ۱۹]. در ایران پس از الکل به ترتیب تریاک و سپس حشیش بیشترین ماده مورد مصرف توسط دانشجویان می‌باشند. در کشورهای غربی گرچه شیوع مصرف در زنان دانشجویان کمتر از مردان دانشجویان است، ولی این اختلاف چشمگیر نیست. اطلاعات مربوط به

منابع

- ۱- رحیمی موقر آفرین، محمد کاظم، رزاقی عمران محمد، روند ۳۰ ساله وضعیت سوء مصرف مواد در ایران، حکیم، ۱۳۸۱، ۵، ۱۸۱-۱۷۱
- ۲- رزاقی عمران محمد، رحیمی موقر آفرین، حسینی مهدی، محمد کاظم، مدنی سعید، ارزیابی سریع وضعیت سوء مصرف مواد در ایران در سال ۱۳۷۸، سازمان بهزیستی کشور، معاونت امور فرهنگی و پیشگیری. برنامه کنترل مواد ملل متحد، تهران، ۱۳۸۲

colleges in the 1990s: Results of three national surveys. *Addictions* 2000; 95: 1655-67

6- Strote J, Lee H, Wechsler H. Increasing MDMA use among college students: results of a national survey. *Journal of Adolescent Health* 2002; 30: 64-72

7- Boyd CJ, McCabe SE, d'Arcy H. Ecstasy use among college undergraduate: gender, race and sexual identity. *Journal of Substance Abuse Treatment* 2003; 24: 209-15

8- Jahnston L, O'Mally P, Bachman J. National survey results on drug use from the monitoring future study, 1975-1994. National Institute on Drug Abuse, 1996

9- Karam EG, Maalouf WE, Ghandour LA. Alcohol use among university students in Lebanon: prevalence, trends and covariates: The IDRAC University Substance Use Monitoring Study (1991 and 1999). *Drug and Alcohol Dependence* 2004; 76: 273-286

10- Knight JR, Wechsler H, Kuo Mc, Seibring M, Weitzman ER, Schuckit MA. Alcohol abuse and dependence among us college students. *Journal of Studies on Alcohol* 2002; 63: 263-70

11- O'Mally PM, Johnston LD. Epidemiology of alcohol and other drug use among American college students. *Journal of Studies on Alcohol* 2002; Supplement: 23-39

12- Jones SE, Oeltmann J, Wilson TW, Brener ND, Hill CV. Binge drinking among undergraduate college students in the United States: Implication for other substance use. *Journal of American College Health* 2001; 50: 33-38

13- O'Mally PM, Johnston LD, Bachman JD. Quantitative and qualitative changes in cocaine use among high school seniors, college students, and young adults. *Substance Use & Misuse* 1997; 32: 1727-32

14- Low KW, Gendaszek AE. Elicit use of Psychostimulants among college students: a preliminary study. *Psychology, Health & Medicine* 2002; 7: 283-87

15- Webb E, Ashton CH, Kelly P, Kamali F. Alcohol and drug use in UK university students. *Lancet* 1996; 348: 922-25

16- Sell L, Robson O. Perception of college life, emotional well-being and patterns of drug and alcohol use among Oxford undergraduate. *Oxford Review of Education* 1998; 24: 235-43

17- Gliksman L, Adlaf EM, Demers A, Newton-Taylor B. Heavy drinking on Canadian campuses. *Canadian*

Journal of Public Health 2003; 94: 17-21

18- Davey J, Davey T, Obst P. Alcohol consumption and drug use in a sample of Australian university students. *Youth Studies* 2002; 21: 25-32

19- Martinez JM, Del Rio Mc, Lopez N, Alvarez FJ. Illegal drug using among students in a Spanish university in the last decade (1984-1994). *Subst Use Misuse* 1999; 34: 1281-97

20- Abdullah ASM, Fielding R, Hedley AJ. Patterns of cigarette smoking, alcohol use and other substance, use among Chinese university students in Hong Kong. *American Journal on Addictions* 2002; 11: 235-46

21- Kaur U, Sahni SP, Bambery P, Kumar B, Chauhan A, Chawla YK, et al. Sexual behaviour, drug use and hepatitis B infection in Chandigarh students. *National Medical Journal of India* 1996; 9: 156-9

22- Odek-Ogunde M, Pande-Leak D. Prevalence of substance use among students in a Kenyan university: a preliminary report. *East African Medical Journal* 1999; 76: 301-6

23- Akvardar Y, Demiral Y, Ergör G, Ergör A, Bilici M, Akil Özer O. Substance use in a sample of Turkish medical students. *Drug and Alcohol Dependence* 2003; 72:117-121

24- Soueif MI, Darweesh ZA, Hannourah MA, El-Sayed AM. The nonmedical use of psychoactive substances by male technical school students in Greater Cairo: An epidemiological study. *Drug Alcohol Depend* 1982; 10: 321-31

25- Lipp A. A guide to developing a systematic review. *AORN Online* 2003; 78: 90-107

26- Alvarez FJ, Del Rio Mc. Substance use by Spanish university students. *Substance Use & Misuse* 1999; 34: 1185-92

27- Gill GS. Reported levels of alcohol consumption and binge drinking within the UK undergraduate student population over the last 25 Years (Review). *Alcohol and Alcoholism* 2002; 37: 109-20

۲۸- رحیمی موقر آفرین، محمدی محمدرضا، سهیمی ایزیدیان الهه، منصورى نغمه، شریفی ونداد، تشکیل بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان کشور Iran Psych، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۳۸۳، ۱۴، ۲۵۹-۲۶۴

29- [Merchant NM](#), [Pournadeali E](#), [Zimmer SP](#), [Ronaghy HA](#). Factors related to drug abuse among Iranian university students. *Pahlavi Medical Journal* 1976; 7: 516-28

- 40- Ahmadi J, Maharlooy N, Alishahi M. Substance abuse: Prevalence in a sample of nursing students. *Journal of Clinical Nursing* 2004; 13: 60-4
- 41- Ahmadi J, Javadpour A. Assessing substance use among Iranian healthcare students. *European Journal of Psychiatry* 2002; 16: 174-177
- 42- حاجی پور وحید، بررسی آگاهی و نگرش و میزان مصرف مواد در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مازندران، پایان نامه دکترای پزشکی عمومی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ۱۳۸۱
- 43- فضائلی یوسف آبادی حمید، جوادی لاریجانی محمد حسین، بررسی اپیدمیولوژی وابستگی به مواد در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بابل، پایان نامه جهت دکترای پزشکی عمومی دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ۱۳۸۱
- 44- بحرینیان عبدالمجید، قائدی غلامحسین، بررسی سوء مصرف مواد در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی سال تحصیلی ۸۱-۱۳۸۰، چکیده مقالات همایش سراسری اعتیاد، چالشها و درمانها، دانشگاه علوم پزشکی زنجان، ۱۳۸۱
- 45- نویدی کاشانی محمد، بررسی میزان شیوع سوء مصرف مواد در دستیاران دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، شهید بهشتی و ایران در سال تحصیلی ۸۱-۸۰، پایان نامه جهت دریافت دکترای تخصصی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ۱۳۸۱
- 46- خالقی عزت‌ا...، صیادی احمدرضا، بررسی میزان فراوانی مصرف داروهای اعصاب و روان و مواد مخدر در دانشجویان دانشگاه ولیعصر (عج) رفسنجان در سال ۸۱، خلاصه مقالات طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان در سال ۱۳۸۱، ۱۳۸۱
- 47- سازمان بهزیستی کشور معاونت فرهنگی و پیشگیری، گزارش عملکرد صدای مشاور در سال ۱۳۷۵-۱۳۷۴، تهران، ۱۳۷۶
- 48- سازمان بهزیستی کشور معاونت فرهنگی و پیشگیری، گزارش مطالعات انجام شده در استان کرمانشاه برای شناخت بیشتر وسعت و ماهیت اعتیاد، تهران، ۱۳۷۵
- 49- نارنجی‌ها هومان، روند مراجعین به مرکز درمان اعتیاد سازمان بهزیستی (نیمه دوم سال ۱۳۸۳)، خلاصه گزارش تحقیق، مؤسسه داریوش: مرکز آموزشی و پژوهشی سوء مصرف و وابستگی به مواد، تهران، ۱۳۸۴
- 50- ستاد مبارزه با مواد مخدر، آمار و اطلاعات طرح الگوی مصرف مواد اعتیادآور در ایران تا تاریخ ۸۲/۵/۱، تهران، ۱۳۸۲
- 30- سراج‌زاده سید حسین، فیضی ایرج، میزان مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن، درج شده در کتاب مشاوره دانشجویی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، تهران، ۱۳۸۴
- 31- ظهور علیرضا، عوامل مؤثر در استفاده از سیگار و مواد مخدر در دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان در سال ۱۳۸۰، اصول بهداشت روانی، ۱۳۸۰، ۱۱-۱۲، ۱۰۵-۱۱۴
- 32- نویدی کاشانی محمد، لطیفی حسین، بررسی میزان شیوع سوء مصرف مواد در انترنهای مذکر دانشگاه علوم پزشکی تهران، پایان نامه دکترای پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ۱۳۷۶
- 33- رضائی سید احمد، بررسی شیوع مصرف مواد (و سوء مصرف آن) در بین دانشجویان مذکر مقاطع تحصیلی کارشناسی و دکترای ورودی سال ۷۵-۱۳۷۴ دانشگاه علوم پزشکی تهران، شهید بهشتی، اصفهان، شیراز، تبریز و مشهد، پایان نامه تخصصی پزشکی اجتماعی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، تهران، ۱۳۸۰
- 34- رضوانیان الهام، بررسی الگوهای اجتماعی مصرف مواد در دانشجویان دختر دانشکده‌های دانشگاه تهران ورودی سال تحصیلی ۷۸-۱۳۷۷، پایان نامه دکترای پزشکی عمومی، دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ۱۳۷۸
- 35- سرگلزایی محمدرضا، بلالی مهدی، آزاد رضا، اردکانی محمدرضا، ثمری علی‌اکبر، مطالعه فراوانی سوء مصرف مواد مخدر و ارتباط آن با وضعیت فردی و خانوادگی دانشجویان پزشکی مشهد، رفاه اجتماعی، ۱۳۸۲، ۹، ۲۸۳-۹۴
- 36- Ahmadi J, Benrazavi L, Ghanizadeh A. Substance abuse among contemporary Iranian medical students and medical patients. *The Journal of Nervous and Mental Disease* 2001; 189: 860-861
- 37- Ghanizadeh A. Shiraz university students' towards drugs: An exploratory study. *East Mediterranean Health Journal* 2001; 7: 425-60
- 38- بیگلو شهاب حسن، حسینی فرهاد، صوفی زاده بهار، تعیین میزان فراوانی مصرف مواد و داروهای اعتیاد آور در بین دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارومیه در سال ۱۳۷۹، پایان نامه، دانشگاه علوم پزشکی ارومیه، ارومیه، ۱۳۷۹
- 39- Ahmadi J, Yazdanfar F. Current substance abuse among Iranian university students. *Addictive Disorders & their Treatment* 2002; 1: 61-64

گزارش پژوهش بررسی همه‌گیری‌شناسی سوء مصرف مواد در جمهوری اسلامی ایران، معاونت سلامت وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران، ۱۳۸۱

۵۳- رحیمی موقر آفرین، شیوع و الگوهای مصرف مواد و اعتیاد زنان در ایران، رفاه اجتماعی، ۱۳۸۳، ۱۲، ۲۲۶-۲۰۳

۵۱- رحیمی موقر آفرین، شریفی ونداد، محمدی محمد رضا، فرهودیان علی، سهیمی ایزدیان الهه، راد گودرزی رضا و همکاران، بررسی سه دهه مقالات پژوهشی کشور در زمینه اعتیاد، در دست چاپ

۵۲- یاسمی محمد تقی، شاه‌محمدی داود، نقوی محسن، باقری یزدی سید عباس، زجاجی علی، رحیمی موقر آفرین و همکاران،